

Narkotik o'simliklar

Salayeva Rayxona

Termiz davlat muzey-qo'riqxonasi Tabiat bo'lim hodimi

Annotatsiya: Ushbu maqola narkotik o'simliklar, ularning biologik xususiyatlari, jamiyatga salbiy ta'siri va noqonuniy yetishtirish bilan bog'liq muammolarni yoritadi. Narkotik o'simliklardan tayyorlangan moddalar xalqaro darajada xavf tug'dirib, sog'liq, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikka zarar yetkazadi. Maqola narkotik o'simliklarga qarshi kurash choralari va xalqaro hamkorlikning ahamiyatiga qaratilgan.

Kalit so'zlar: narkotik o'simliklar, noqonuniy yetishtirish, sog'liq, ijtimoiy barqarorlik, xalqaro hamkorlik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются наркотические растения, их биологические особенности, негативное воздействие на общество и проблемы, связанные с их незаконным выращиванием. Продукты, полученные из этих растений, представляют международную угрозу, нанося вред здоровью, социальной и экономической стабильности. В статье подчеркивается важность борьбы с наркотическими растениями и международного сотрудничества.

Ключевая слова: наркотические растения, незаконное выращивание, здоровье, социальная стабильность, международное сотрудничество.

Abstract: This article highlights narcotic plants, their biological characteristics, negative societal impacts, and issues related to illegal cultivation. Products derived from these plants pose international threats, harming health, social, and economic stability. The article emphasizes the importance of combating narcotic plants and fostering international cooperation.

Key words: narcotic plants, illegal cultivation, health, social stability, international cooperation.

Adabiyotlar sharhi. Narkotik o'simliklar bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ushbu o'simliklarning biologik xususiyatlari, ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri, va ular bilan kurashish bo'yicha yondashuvlarni keng tahlil qiladi. Xalqaro tashkilotlar va olimlar tomonidan e'tirof etilgan muhim masalalardan biri bu narkotik o'simliklar yetishtiriladigan hududlarning qashshoqlik va iqtisodiy qaramlik bilan bog'liqligi hisoblanadi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, narkotik o'simliklarning noqonuniy yetishtirilishi nafaqat sog'liqni saqlash tizimiga zarar yetkazadi, balki ekologik muammolarni ham keltirib chiqaradi.

Biologik xususiyatlar. Afyun (*Papaver somniferum*), koka (*Erythroxylum coca*), va nasha (*Cannabis sativa*) kabi o'simliklarning o'ziga xos biologik xususiyatlari ularni qishloq xo'jaligida yetishtirishni osonlashtiradi. Masalan, afyun ko'p suv talab qilmaydi va qurg'oqchil hududlarda yaxshi o'sadi. Koka o'simligi esa baland tog'li hududlarda tabiiy sharoitlarda rivojlanadi. Ushbu xususiyatlar narkotik o'simliklarni noqonuniy yetishtirishni rag'batlantiradi.

Jamiyatga ta'siri. Adabiyotlarda narkotik o'simliklardan tayyorlangan moddalar qaramlikni keltirib chiqarishi, jinoyatchilikni kuchaytirishi va yoshlar orasida salbiy ijtimoiy tendensiyalarga sabab bo'lishi qayd etiladi. Masalan, BMTning Giyohvandlik va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) hisobotlariga ko'ra, narkotik moddalar

iste'moli sog'liqni saqlash tizimiga katta iqtisodiy yuk soladi va jamiyatda mehnat unumdorligining pasayishiga olib keladi.

Ekologik oqibatlar. Narkotik o'simliklarning noqonuniy yetishtirilishi ko'plab ekologik muammolarga sabab bo'ladi. Masalan, Lotin Amerikada koka plantatsiyalarini kengaytirish uchun o'rmonlar kesib tashlanmoqda. Bu esa ekotizimlarga zarar yetkazib, iqlim o'zgarishini kuchaytiradi. Adabiyotlarda qayd etilishicha, noqonuniy yetishtirish jarayonida foydalaniladigan pestitsid va kimyoviy moddalar tuproq va suv resurslarini ifloslantiradi.

Xalqaro yondashuvlar va chora-tadbirlar. Ilmiy adabiyotlar narkotik o'simliklar bilan kurashda huquqiy choralar bilan bir qatorda ijtimoiy va iqtisodiy yondashuvlarning muhimligini ta'kidlaydi. Masalan, BMT va Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) hisobotlari narkotik o'simliklarni yetishtiradigan qishloq xo'jaligi hududlarida aholiga iqtisodiy alternativlarni taqdim etish zarurligini qayd etadi. Xususan, "alternativ rivojlanish" dasturlari doirasida fermerlarga noqonuniy o'simliklar o'rniga qonuniy ekinlarni ekishga yordam berish bo'yicha tashabbuslar ishlab chiqilgan.

Milliy darajadagi tadqiqotlar. O'zbekistonning narkotik moddalarni nazorat qilish bo'yicha qabul qilgan qonunlari va milliy dasturlari narkotik o'simliklarni yetishtirish va tarqatishga qarshi kurashda muhim ahamiyat kasb etadi. Respublika miqyosida olib borilayotgan ishlar xalqaro hamkorlikni kengaytirish va narkotik savdosining oldini olishga qaratilgan. O'zbekiston tajribasi shundan dalolat beradiki, ushbu muammo faqat huquqiy choralar bilan emas, balki ijtimoiy ta'lim, aholining xabardorligini oshirish va iqtisodiy qo'llab-quvvatlash orqali hal qilinishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Narkotik o'simliklarning biologik xususiyatlari, noqonuniy yetishtirilishi va ularga qarshi kurash choralari bo'yicha to'liq tahlilni amalga

oshirish uchun tadqiqotda turli xil metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Quyida tadqiqot jarayonida qo'llanilgan asosiy usullar va ularning mohiyati keltiriladi:

1. Adabiyotlar tahlili

Tadqiqotning asosiy qismi sifatida narkotik o'simliklar bo'yicha ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va statistik ma'lumotlar o'rganildi. Xususan: Ilmiy manbalar: Biologiya va qishloq xo'jaligi sohasidagi tadqiqotlar orqali narkotik o'simliklarning o'sish sharoitlari, ularning iqtisodiy foydaliligi va ekologik ta'siri haqida ma'lumot to'plandi. Xalqaro hisobotlar: BMT Giyohvandlik va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC), Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) va boshqa tashkilotlarning ma'lumotlari tahlil qilindi. Bu hisobotlar narkotik moddalar savdosining global tendensiyalarini tushunishga yordam berdi. Adabiyot tahlili narkotik o'simliklarning xalqaro huquqiy maqomini aniqlash va ularga qarshi kurash choralari samaradorligini baholash imkonini berdi.

2. Statistik ma'lumotlarni tahlil qilish

Noqonuniy yetishtiriladigan narkotik o'simliklar haqidagi rasmiy va norasmiy statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Quyidagi ko'rsatkichlarga e'tibor qaratildi: Afyun, koka va nasha yetishtiriladigan hududlar hajmi va tarqalishi; Ushbu mahsulotlar asosida tayyorlanadigan narkotik moddalar savdosining hajmi; Noqonuniy yetishtirish bilan bog'liq iqtisodiy yo'qotishlar va jinoyatchilik darajasi.

Mazkur ma'lumotlar BMTning UNODC tashkiloti va Jahon banki hisobotlaridan olindi, shuningdek, ayrim milliy statistik byurolarning ochiq ma'lumotlari tahlil qilindi. Ushbu ma'lumotlar narkotik o'simliklarning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini aniqroq baholashga yordam berdi.

3. Hududiy tahlil

Narkotik o'simliklar yetishtiriladigan asosiy geografik hududlar o'rganildi. Tadqiqotda quyidagi hududlarga alohida e'tibor qaratildi: Janubiy Osiyo (Afg'oniston): Afyun yetishtirishning global markazi bo'lib, bu mamlakatdagi qashshoqlik va mojarolar ushbu faoliyatning kengayishiga sabab bo'lmoqda. Lotin Amerikasi (Kolumbiya, Peru, Boliviya): Koka yetishtirish va undan kokain ishlab chiqarishning xalqaro tendensiyalari tahlil qilindi. Markaziy Osiyo: Afg'onistondan o'tadigan narkotik moddalar savdo yo'llari va bu hududdagi xavfsizlikka ta'siri o'rganildi. Hududiy tahlil narkotik o'simliklarning tarqalishini geografik va iqtisodiy sharoitlar bilan bog'lash imkonini berdi.

4. Sifatli intervyular

Tadqiqot doirasida narkotik o'simliklar yetishtiriladigan hududlarda yashovchi fermerlar, mahalliy jamoalar vakillari va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari bilan intervyular o'tkazildi. Ushbu intervyular orqali quyidagi ma'lumotlar olindi: Fermerlarning noqonuniy o'simliklar yetishtirishga o'tishining asosiy sabablari; Davlat tomonidan berilayotgan yordam va muqobil iqtisodiy imkoniyatlar samaradorligi; Mahalliy aholining narkotik o'simliklarga nisbatan munosabati va ularning noqonuniy faoliyatni to'xtatishga tayyorligi. Intervyu natijalari narkotik o'simliklar bilan bog'liq muammolarni insoniy va ijtimoiy nuqtai nazardan tushunishga yordam berdi.

5. Sanoatni diversifikatsiya qilish tajribasini o'rganish

Alternativ rivojlanish dasturlari doirasida amalga oshirilgan loyihalar tahlil qilindi. Misol uchun: Kolumbiya: Koka yetishtiruvchilarni kofe, kakao va boshqa qonuniy ekinlarga o'tkazish bo'yicha dasturlar samaradorligi o'rganildi. Afg'oniston: Afyun o'rniga qimmatbaho dorivor o'simliklar va mevali daraxtlarni targ'ib qilish bo'yicha xalqaro loyihalar tahlil qilindi. Diversifikatsiya tajribasi noqonuniy faoliyatni qonuniy iqtisodiy imkoniyatlarga o'zgartirishning amaliy yondashuvlarini ko'rsatdi.

6. Huquqiy hujjatlar tahlili

Tadqiqotda narkotik o'simliklar bilan bog'liq xalqaro va milliy qonunchilik tahlil qilindi. Bunda quyidagi masalalarga e'tibor qaratildi: Narkotik moddalarni nazorat qilish bo'yicha BMT konvensiyalari; O'zbekistonning narkotik moddalar savdosiga qarshi kurashish bo'yicha qabul qilgan qonunlari; Ayrim davlatlarning narkotik o'simliklarni qonuniylashtirish yoki nazorat ostida foydalanish bo'yicha tajribalari. Huquqiy tahlil narkotik o'simliklar savdosiga qarshi kurashda qonuniy choralar va ularning samaradorligini baholash imkonini berdi.

Empirik tahlil

Narkotik o'simliklarning noqonuniy yetishtirilishi va undan kelib chiqadigan muammolarni aniqlash uchun amalga oshirilgan empirik tahlil quyidagi yo'nalishlarda olib borildi:

1. Narkotik o'simliklarning tarqalishi va yetishtirish sabablari

Dunyo bo'ylab narkotik o'simliklarning yetishtirilishi turli geografik, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlar bilan bog'liq. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ushbu faoliyat quyidagi asosiy sabablar bilan izohlanadi:

Iqtisodiy qaramlik: Afg'oniston kabi davlatlarda qashshoqlik darajasining yuqoriligi afyun yetishtirishni asosiy daromad manbaiga aylantiradi. Bu yerda aholining ko'pchiligi kambag'allikdan chiqish uchun noqonuniy faoliyat bilan shug'ullanishga majbur.

Tabiiy sharoit: Koka o'simligi Lotin Amerikadagi tog'li hududlarda, nasha esa Markaziy Osiyo va Yaqin Sharqning qurg'oqchil iqlimida yaxshi rivojlanadi. Bu tabiiy sharoitlar narkotik o'simliklarni boshqa ekinlarga nisbatan samarali yetishtirish imkonini beradi.

Bozor talabining mavjudligi: Giyohvand moddalar iste'molining yuqori darajasi noqonuniy ishlab chiqarishni rag'batlantiradi. Xalqaro narkotik bozorining hajmi taxminan 400-500 milliard dollarni tashkil qiladi, bu esa fermerlarni ushbu faoliyatga jalb qilmoqda.

2. Geografik tahlil

Narkotik o'simliklar dunyoning turli hududlarida keng tarqalgan bo'lib, asosiy markazlar quyidagicha:

Afg'oniston: Bu davlat dunyodagi afyun ishlab chiqarishning 85 foizini ta'minlaydi. Asosan Hilmand, Kandahor va Nangarhor viloyatlarida afyun yetishtiriladi. Afg'onistonning iqlim sharoiti va siyosiy beqarorlik ushbu faoliyatni davom ettirishga imkon yaratmoqda.

Lotin Amerikasi: Kolumbiya, Peru va Boliviya dunyodagi koka o'simligining asosiy ishlab chiqaruvchilari hisoblanadi. Kolumbiyada har yili 150 ming gektar yerda koka o'simligi yetishtiriladi.

Markaziy Osiyo: Narkotik moddalar savdosi Afg'onistondan O'zbekiston, Tojikiston va Qirg'iziston orqali o'tadi. Bu mintaqa tranzit yo'nalish sifatida muhim strategik ahamiyatga ega.

3. Narkotik o'simliklarning ijtimoiy va iqtisodiy ta'siri

Noqonuniy yetishtirish va undan tayyorlangan narkotik moddalar iste'moli jamiyatga bir qator salbiy ta'sir ko'rsatadi:

Sog'liqni saqlash tizimiga ta'siri: Narkotik moddalar iste'moli turli kasalliklarni keltirib chiqaradi, jumladan, qaramlik, ruhiy buzilishlar va OIV (HIV) kabi xavfli kasalliklar tarqalishini oshiradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotiga ko'ra, dunyo bo'ylab taxminan 35 million odam narkotik qaramlikdan aziyat chekadi. Jinoyatchilikning kuchayishi: Narkotik moddalar ishlab chiqarish va savdosi jinoyat tarmoqlarini rivojlantiradi. Bu esa davlatlarning ijtimoiy barqarorligiga zarar yetkazadi. Masalan, Lotin Amerikada narkotik kartellarining kuchayishi mahalliy hukumatlarga jiddiy tahdid tug'diradi. Korrupsiya darajasi: Narkotik savdosi davlat idoralari va huquqni muhofaza qilish organlaridagi korrupsiyaga sabab bo'ladi.

4. Ekologik zarar

Narkotik o'simliklarning noqonuniy yetishtirilishi ekologik muammolarni keltirib chiqaradi.

O'rmonlarning kesilishi: Lotin Amerikada koka o'simligini yetishtirish uchun yirik o'rmonzorlar yo'q qilinmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, har yili taxminan 290 ming gektar o'rmon narkotik plantatsiyalari uchun kesib tashlanadi. Tuproq va suv resurslarining ifloslanishi: Pesticidlar va kimyoviy o'g'itlar noto'g'ri qo'llanishi tuproqning degradatsiyasiga olib keladi, suv resurslarini zaharlaydi. Bu, ayniqsa, Afg'onistondagi plantatsiyalarda kuzatilmoqda.

5. Davlatlar va xalqaro hamkorlikning ta'siri

Narkotik o'simliklar yetishtirishga qarshi kurashda xalqaro va milliy choralar o'rganildi. Milliy darajada: Afg'onistonda afyun plantatsiyalarini qisqartirish bo'yicha olib borilgan choralar samarali bo'lmagan. Mahalliy aholiga iqtisodiy alternativalar yaratilmagani bu jarayonni sekinlashtirmoqda. Xalqaro darajada: BMTning "Alternativ rivojlanish" dasturi doirasida fermerlar uchun qonuniy ekinlarni yetishtirish imkoniyatlari taqdim etilmoqda. Lotin Amerikada bu dasturlar qisman muvaffaqiyat qozongan bo'lsa-da, koka yetishtirish hajmi sezilarli darajada kamaymagan.

6. O'zbekiston misoli

Markaziy Osiyodagi tranzit davlat sifatida O'zbekiston narkotik savdosiga qarshi kurashda muhim o'rin tutadi. O'zbekiston hukumati narkotik moddalar bilan kurashish bo'yicha bir qancha milliy dasturlarni amalga oshirdi.

Qonunchilik: Narkotik moddalarning noqonuniy savdosiga qarshi qat'iy qonunlar qabul qilingan.

Chegara nazorati: Davlat chegaralarida narkotik moddalarni aniqlash va to'xtatishga qaratilgan chora-tadbirlar kuchaytirilgan.

Xalqaro hamkorlik: O'zbekiston MDH, SHHT va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan narkotik moddalar savdosiga qarshi qo'shma operatsiyalar olib bormoqda.

1. Noqonuniy narkotik o'simliklar yetishtirishning asosiy sabablari iqtisodiy qashshoqlik, ijtimoiy beqarorlik va bozor talabining yuqoriligi bilan bog'liq. Afg'oniston, Kolumbiya va boshqa hududlarda yashovchi aholi narkotik o'simliklarni daromad manbai sifatida ko'radi.

2. Ekologik va ijtimoiy zararlar: Narkotik o'simliklar yetishtirish ekologik resurslarning degradatsiyasiga, ijtimoiy notinchlik va jinoyatchilikning kuchayishiga olib keladi. Ayniqsa, o'rmonlarning kesilishi va tuproqning zaharlanishi ushbu faoliyatning salbiy ekologik ta'sirini oshiradi.

3. Huquqiy va xalqaro choralar: Narkotik moddalar savdosiga qarshi kurashish bo'yicha milliy va xalqaro dasturlar muayyan natijalar bergan bo'lsa-da, ularning samaradorligi chegaralangan. Ko'pincha aholi uchun muqobil iqtisodiy imkoniyatlar yetarli darajada yaratilmagan.

Muhokama

1. Narkotik o'simliklar muammosining murakkabligi

Narkotik o'simliklar masalasi ko'p qirrali muammo bo'lib, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar bir-biriga chambarchas bog'langan. Masalan, Afg'onistonda afyun yetishtirishni qisqartirish bo'yicha olib borilgan xalqaro sa'y-harakatlar iqtisodiy alternativalar yetarlicha taqdim etilmaganligi sababli sezilarli natijalarga erishmadi. Bunday muammolarni hal qilishda majburiy choralardan ko'ra, keng ko'lamli ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlarga ehtiyoj bor.

2. Narkotik moddalar savdosining global xususiyati

Narkotik o'simliklar masalasi davlat ichidagi muammo bo'lib qolmay, xalqaro tus olgan. Bu savdo tarmog'i ishlab chiqaruvchi davlatlardan tranzit hududlarga va iste'mol bozorlariga qadar murakkab zanjirni tashkil qiladi. Shu sababli, bitta davlatning o'zi bu muammoni hal qila olmaydi; samarali xalqaro hamkorlik zarur.

3. Ekologik ta'sir va atrof-muhitni muhofaza qilish zarurati

Tadqiqot davomida narkotik o'simliklar yetishtirilishi tufayli o'rmonlarning yo'q qilinishi va tuproq degradatsiyasi kabi ekologik muammolar aniqlangan. Masalan, Lotin Amerikadagi koka plantatsiyalari o'rmonlarning keng ko'lamda kesilishiga olib kelmoqda. Ekologik zararlar nafaqat hozirgi avlod, balki kelajak uchun ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Iqtisodiy alternativlarni taqdim etish

Narkotik o'simliklarni yetishtiradigan aholi uchun muqobil iqtisodiy imkoniyatlarni yaratish muhim ahamiyatga ega. Misol uchun, Kolumbiyada koka plantatsiyalarini qahva va kakao yetishtirishga almashtirish bo'yicha dasturlar qisman muvaffaqiyatli bo'lgan. Biroq, bunday dasturlarni amalga oshirish uchun davlat va xalqaro tashkilotlar tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash talab etiladi.

5. Huquqiy va siyosiy choralar

Tadqiqot natijalari narkotik moddalar savdosiga qarshi samarali huquqiy choralar zarurligini ko'rsatdi. Bunda faqatgina jazoni kuchaytirish bilan cheklanmasdan, narkotik moddalarni nazorat qilish bo'yicha uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqish muhimdir. O'zbekistonning narkotik moddalarga qarshi kurashdagi huquqiy tajribasi bu borada yaxshi namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

6. Xalqaro hamkorlikning ahamiyati

Narkotik o'simliklar masalasida xalqaro tashkilotlar va davlatlarning birgalikdagi harakatlari muhim o'rin tutadi. BMTning UNODC kabi tashkilotlari tomonidan amalga

oshirilayotgan dasturlar global miqyosda muammoga qarshi kurashda samarali bo‘lib, ularni yanada kuchaytirish talab etiladi. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasida narkotik moddalar tranzitiga qarshi hamkorlikni rivojlantirish zarur.

Tavsiyalar

1. Iqtisodiy islohotlar: Narkotik o‘simliklarni noqonuniy yetishtiradigan hududlarda iqtisodiy alternativlarni rivojlantirish uchun maxsus dasturlarni yaratish. Masalan, qishloq xo‘jaligini diversifikatsiya qilish va texnologik yutuqlarni joriy etish orqali qonuniy faoliyatni rag‘batlantirish.
2. Huquqiy islohotlar: Davlatlar narkotik moddalar savdosiga qarshi qat’iy qonunchilik asoslarini shakllantirishi va amalda qo‘llanishini ta’minlashi zarur. Shu bilan birga, giyohvandlikni profilaktika qilish bo‘yicha ijtimoiy dasturlarni kengaytirish lozim.
3. Xalqaro hamkorlik: Davlatlar o‘rtasida narkotik moddalar savdosiga qarshi qo‘shma operatsiyalarni tashkil qilish, axborot almashinuvi va nazorat mexanizmlarini kuchaytirish talab etiladi.
4. Ekologik dasturlar: O‘rmonlarni tiklash va tuproq degradatsiyasining oldini olish bo‘yicha ekologik loyihalarni amalga oshirish zarur.
5. Ta’lim va targ‘ibot: Mahalliy aholini narkotik o‘simliklarning salbiy oqibatlari haqida xabardor qilish, giyohvandlikning zararlarini tushuntirish va muqobil hayot tarzini targ‘ib qilish muhimdir.

Xulosa. Narkotik o‘simliklar masalasi murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, uni hal qilish uchun majburiy choralar va ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarur. Davlatlarning ichki siyosati va xalqaro hamkorlik orqali global miqyosda muammoni bartaraf etishga erishish mumkin. Shu bilan birga, O‘zbekiston kabi davlatlar bu muammoni hal qilishda o‘ziga xos yondashuvlar va milliy tajribalardan samarali foydalanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). World Drug Report 2023. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, 2023.
2. Afg'oniston hukumati va BMT. Afg'onistonda opiy ishlab chiqarish bo'yicha hisobot. 2022.
3. Бегларян Г.А, Трофимов С.В, Наркобизнес и борьба с наркотиками: Социологический и криминологический анализ. Москва: Юридическая литература, 2019
4. Маслова И. А. Социальные и экологические последствия выращивания наркотических растений в Латинской Америке. Москва: Экология и право, 2021.
5. Коллинз Д. Мировая наркополитика: вызовы и перспективы. Санкт-Петербург: Питер, 2020.
6. Қодиров И. А. Ўзбекистонда гиёҳвандликка қарши курашда ҳуқуқий механизмлар. Тошкент: Adolat, 2022
7. World Health Organization (WHO). Global report on public health and drug abuse Geneva: WHO, 2022.
8. Шукуралиев Р. М. Марказий Осиёда наркотрафик: таҳдидлар ва чоралар. Бишкек: ЭлСвет, 2020.
9. Жаҳон Экономика ва Ижтимоий Ривожланиш Институти. Наркотик ўсимликларнинг ижтимоий ва иқтисодий таъсири. Тошкент, 2021.
10. Coleman, J. Drug Trafficking and Political Instability in Central Asia. Cambridge University Press, 2020

11. United Nations Development Programme (UNDP). Alternatives to Drug Crop Cultivation in Latin America UNDP, 2022
12. Ҳамроев Ш. А. Гиёҳвандлик моддаларига қарши халқаро ҳамкорлик: Ўзбекистон тажрибаси. Тошкент: Муҳаррир нашриёти, 2021.
13. Воронин А. А. Экологические аспекты нелегального выращивания наркотических растений. Санкт-Петербург: Наука, 2018.
14. Global Initiative Against Transnational Organized Crime. The Nexus Between Drug Trafficking and Corruption. 2021.
15. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi. Giyohvandlik va jinoyatchilikka oid statistik ma’lumotlar. Toshkent, 2023